

УДК 262.14:28 (477.8) "1946/1989"

Іванна ГАВРИШ

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ДУШПАСТИРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ У «КАТАКОМБНИЙ» ПЕРІОД (1946–1989 рр.)

Душпастирство, або турбота про спасіння душ вірних, є підставою існування Церкви, її основною діяльністю. У статті на основі архівних та історіографічних матеріалів розглядається душпастирська діяльність духовенства Станиславівської єпархії УГКЦ у «катакомбний період». Особливу увагу автор звертає на проведення нелегальних греко-католицьких релігійних обрядів і богослужінь.

Ключові слова: Станиславівська єпархія, священик, підпілля, греко-католики, душпастирська діяльність.

Доля Української Греко-Католицької Церкви протягом століть була тісно пов'язана з долею українського народу. В часи найтяжчих випробувань вона залишалася Берегинею не лише релігійного духу, а й національної ідентичності українців. Визначну роль Української Греко-Католицької Церкви дуже добре розуміло кремлівське керівництво. Прикриваючись рішенням Львівського собору, опираючись на радянську репресивну машину, Москва планомірно взяла курс на нищення української нації через ліквідацію УГКЦ.

Історія Станиславівської єпархії УГКЦ у період підпілля частково висвітлювалась у наукових працях І. Андрухів, І. Пилипів, В. Марчука, Я. Стоцького [1, 14, 15]. В основному вони висвітлюють релігійно-політичну ситуацію на теренах єпархії напередодні та після ліквідації УГКЦ і рух за легалізацію Церкви. Душпастирська діяльність греко-католицького духовенства у «катакомбний» період майже не вивчалась, узагальнюючих праць з визначеної проблеми створено не було, тому спроба розглянути це питання є актуальною.

Львівський собор 1946 р., з одного боку, офіційно ліквідував УГКЦ на державному рівні, а з іншого – започаткував період підпільного душпастирства нескореної Церкви. Після переходу УГКЦ на нелегальне становище було заборонено проведення будь-яких греко-католицьких релігійних обрядів і богослужінь.

Нищення Церкви в радянських реаліях було досить очевидним, тому церковна ієрархія готувала до цього духовенство. Ще до початку відвертих репресій владики подбали про висвячення своїх наступників. Не залишився осторонь цих справ і станиславівський єпископ Григорій Хомишин, який навесні 1945 р. висвятив на підпільних єпископів-помічників о. Симеона Лукача, о. Степана Вапровича, о. Григорія Балагурака та о. Івана Слезюка [3, с. 17-18].

З точки зору радянського судочинства кожен греко-католицький священник, який і надалі виконував свої душпастирські обов'язки, тим самим уже переступав закон і міг бути притягнений до кримінальної відповідальності як служитель забороненої релігійної організації. Враховуючи релігійно-політичну ситуацію, яка складалась не на користь греко-католиків, більша частина священнослужителів єпархії погодилась перейти на православ'я.

За словами уповноваженого у справах релігійних культів, із загальної кількості 270 греко-католицьких священників Тернопільської області 200 виявили згоду возз'єднатися з московським православ'ям і мали на це відповідні довідки від «Ініціативної групи». Решта 70 щодо «возз'єднання» з РПЦ остаточно не визначилися або прийняли рішення перейти в підпілля УГКЦ [15, с. 55]. У Станіславській області із 322 священників до «Ініціативної групи» вступило 269 [2, арк. 75-76].

Заборона комуністичним режимом Греко-Католицької Церкви ще не означала її повної ліквідації на території єпархії. Не возз'єднане і не репресоване духовенство перейшло в підпілля і проводило таємну душпастирську діяльність.

Найбезпосередніша форма душпастирської опіки християнина Церквою – його залучення до богослужінь, насамперед до відправи Святої Літургії, яка займає центральне місце у житті УГКЦ. Її основою є святе таїнство євхаристії (святе Причастя. – І.Г.), оскільки в християнській традиції прийнято вважати, що встановив євхаристію і виконував її сам Ісус Христос. Вважається, що через євхаристію Христос присутній у церкві тілом і кров'ю [11].

Хоча участь вірних у Святій Літургії ускладнювалась цілою низкою чинників: офіційна заборона Греко-Католицької Церкви, відсутність постійно діючих священників, нагляд органів КДБ, нестача релігійної літератури, ритуального посуду і священничих риз тощо, Служба Божа була невід'ємною складовою життя підпільної Церкви. Зазвичай таємні богослужіння відправляли у приватних будинках, перед закритими церквами, у відпустових місцях [3, с. 33]. Так, у с. Радча Лисецького району приблизно до 1950 р. не було православного священника, але церква була відкрита. Люди самі кожної неділі сходилися до церкви і разом з дяком співали утрєню чи Святу Літургію. Інколи приїжджав о. Остап Стернюк і вечорами відправляв Службу по хатах вірних. Для конспірації вікна закривали веретами. Спочатку люди приступали до святої сповіді, а перед ранком священник відправляв Літургію [10, с. 3].

Місця підпільних відправ умовно називалися станицями, які у Станіславській єпархії почав запроваджувати о. Зеновій Кисілевський. До приходу священника у станиці вже все мало бути підготовлене до богослужіння – ризи, престіл, чаша [9, с. 14].

Якщо священник відправляв Літургію у місті в багатоквартирному будинку, то Служба була тільки читана, інколи співана упівголоса. Трошки кращою була ситуація на селі. Отець Василь Семенюк два роки обслуговував невеликий хутір Слобудчину неподалік Обертину. Оскільки всі без винятку жителі хутора були греко-католиками, то священник відправляв Службу Божу серед білого дня, не боячись облави. На релігійні

відправи в Слобудчину сходились вірні не тільки із навколишніх населених пунктів – Обертина, Чортівця, Жукова, Яківців, а й із Коломиї, Ланчина і навіть гірського Космача. Перед тим як отець мав прибути на хутір, церковні організатори розносили цю звістку серед довірених людей по всій околиці. Дуже урочисто на Слобудчині відзначалися свята Пресвятої Євхаристії. Під відкритим небом ставили чотири престולי, а малі діти, які йшли попереду процесії, посипали дорогу пелюстками квітів [13, с. 27].

Дотримуючись заходів безпеки, підпільний священник, коли їхав до вірних, не мав права носити із собою речі церковного вжитку. Якби його затримали, наприклад, із чашею чи ризами, то мали б підстави для арешту. Все необхідне для Служби Божої везли у своєму багажі супроводжуючі особи – монахині чи члени третього чину. В автобусі вони сідали окремо від отця і не розмовляли з ним цілу дорогу. Щойно прибувши в означене село, вони зустрічалися у домовленому місці і разом йшли до тієї хати, де мала відправлятися свята Літургія [13, с. 23]. При вхідних дверях обов'язково виставляли сторожу, яка мала попередити про наближення представників влади чи каральних органів і таким чином дати священнику можливість заховатися чи втекти [9, с. 14].

На Літургію в основному приходили люди старшого віку. Молодь, маючи страх перед втратою роботи, дуже рідко відвідувала богослужіння. Молоді люди більше почали залучатись до релігійного життя наприкінці 1970-х – у 1980-ті рр. Вони стали запрошувати підпільне духовенство святити хати, хрестити дітей, давати шлюб [4, с. 14].

У більшості випадків духовенство у своїй рідній місцевості змушене було тримати у таємниці відомості про свій священничий стан і вибирало місцем свого душпастирства інший район або навіть область [13, с. 24].

Душпастирську діяльність підпільного духовенства ускладнювала відсутність спеціальної богослужбової літератури. У повсякденному користуванні священників були службники, требники, акафістики, здебільшого переписані від руки українською мовою. Більше літератури мали підпільні єпископи. Велику бібліотеку мав владика Павло Василик. Греко-католицьке духовенство змушене було позичати спеціальну літературу у своїх колег, і нерідко найнеобхідніші молитви вивчали напам'ять [7, с. 12].

Найбільшій конспірації греко-католицькі священники дотримувались під час похоронної відправи. У зв'язку з цим усе необхідне отці служили у хаті, інколи навіть у сусідній, а на цвинтар уже не йшли. Отець Климентій-Тома Когут у 1977 р. у хаті відправив чин похорону свого рідного брата за греко-католицьким обрядом. Оскільки влада знала про його священничу діяльність, то він, дотримуючись заходів безпеки, наказав рідним офіційно запросити на похорон православного священника Сидоренка [4, с. 3]. Через кілька днів після похорону священник приходив на цвинтар і запечатував гріб. Були навіть такі випадки, що вірні приносили священнику грудочку землі з могили і він вдома відправляв Службу Божу та освячував землю святою водою [8, с. 11].

Доволі часто підпільні священники, щоб не привертати до себе зайвої уваги, влаштовувалися на офіційну державну роботу. Зазвичай це були неprestижні професії кочегара, сторожа, які дозволяли більше часу

приділяти духовній праці. Так, о. Микола Сімкайло після висвячення у 1974 р. вісім років пропрацював у пожежній охороні, де «більше часу витрачав на добрі християнські справи, на виконання своїх священничих обов'язків, а не на те, щоб робити на державу», оскільки одну добу працював, а три доби мав вільного часу [7, с. 7]. Наприкінці 70-х – сер. 80-х рр. о. Зиновій Гончарик вступив до підпільної семінарії о. Михайла Косила у Яремчі. Щоб не виникало зайвих питань, оскільки З. Гончарик походив із Тернопільщини, він влаштувався кочегаром у санаторій «Черемшина» у Ворохті [7, с. 9]. Проте були і винятки. Так, о. Мирон Підлесецький працював бухгалтером на Янівському цементному заводі [11, с. 4], о. Роман Кияк у 1950-х рр. працював учителем спочатку у с. Грушка Тлумацького району, а згодом переїхав на Богородчанщину. На кожній педраді йому доручали виконувати атеїстичні завдання, але він завжди відмовлявся. Незважаючи на те, що діяльність учителів перевіряли кожного свята і неділі, о. Кияк продовжував свою священничу діяльність. Мандруючи селами Прикарпаття і Гуцульщини, він не тільки відправляв Святу Літургію, а й проводив реколекції і навіть за допомогою сестер-монахинь організував першу сповідь дітей у с. Дора [9, с. 10-11].

Уповноважений Ради у справах РПЦ та правоохоронні органи в загальних рисах здогадувались про діяльність підпільних священників, але не завжди могли проконтролювати час і місце проведення підпільних відправ. Цей факт свідчить не про непрофесіоналізм радянських спецслужб, а про глибоку вірність, високу моральну стійкість і відданість віруючих своїй Церкві.

Поодинокими були випадки, коли представники правоохоронних органів зверталися до греко-католицького духовенства для виконання певних релігійних обрядів і попереджали про майбутній обшук. У своїх спогадах отець Р. Кияк згадує про хрестини дитини дільничного міліціонера у с. Дора Яремчанського району [9, с. 16].

Спеціальної і систематичної координації роботи греко-католицьких душпастирів у підпіллі не існувало. Здебільшого священнослужителі діяли на власний розсуд і звертались до владики тільки в разі нагальної потреби. Єпископи тільки давали певні настанови. Варто зазначити, що доступ до єпископа в умовах постійної конспірації мали далеко не всі священники, навіть ім'я ординарія знали тільки старші, молодим його не говорили. [3, с. 32-33]. Наприклад, про єпископські свячення Софрона Дмитерка владика І. Слезюк повідомив тільки двох священників – Кияка і Винничука, щоб у разі його арешту чи смерті вони знали про неперервну тяглість єпископського служіння єпархії [9, с. 17]. Постійно дотримуючись заходів конспірації, священники починають використовувати для підпільної душпастирської діяльності псевдоніми. Зокрема, о. Р. Кияк був відомий у період підпілля під іменем отця Андрія або особи Ікс [9, с. 18], о. М. Косило душпастирював під іменем Мирона [8, с. 11].

У деяких священничих родин, щоб не привертати до себе увагу односельчан і державних органів, набула поширення традиція для видимості відвідування православних храмів. У своїх спогадах В. Періг, племінниця о. Климентія-Томи Когута, згадує, що святити воду чи паску вони завжди ходили до православного храму (хоча вдома мали все

посвячене греко-католицьким священиком), щоб менше було пересудів. Отець Когут закликав хоч раз на рік – на Великдень – іти до церкви, «бо від церкви відказуватись не можна», оскільки всі церкви були побудованими задовго до заборони УГКЦ, то вони є греко-католицькими, але забороняв цілувати хреста із рук православного священика [4, с. 2].

Частина возз'єднаного духовенства не дотримувалася догматів і обрядів московського православ'я. Ця ситуація мала свій вплив на релігійне життя єпархії в цілому. З одного боку, УГКЦ офіційно не існувала, але в підпіллі жила її релігійна традиція, з іншого – легально діяла впроваджена РПЦ, але реально у храмі відправлялися греко-католицькі служби, оскільки деякі священики де факто залишалися греко-католиками за своїм духом і за богослужінням. Так, у с. Вовчинці православний священик Василь Гринишин відправляв усі богослужіння за католицьким обрядом. На той час православним станиславівським єпископом був Йосиф Сафраш, греко-католики ж перебували у підпорядкуванні кардинала Йосифа Сліпого. Тому досить важко було визначити, кого із них згадує отець на святій Літургії [5, с. 16].

Таким чином, всі спроби комуністичного режиму знищити Греко-Католицьку Церкву зазнали остаточного краху. Духовенство Станиславівської єпархії, залишаючись вірним батьківській вірі і Католицькому Престолу, зуміло вистояти перед натиском тоталітарної атеїстичної системи, започаткувавши період підпільного душпастирства. Попри несприятливі політичні умови, відсутність спеціальної релігійної літератури і ритуального посуду греко-католицькі священики, долаючи десятки і сотні кілометрів, несли до людей Слово Боже.

Список використаних джерел:

1. Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект / І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів. – Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. – 500 с.
2. Державний архів Івано-Франківської області, ф. Р-389. (Уповноважений Ради в справах Православної Церкви при РМ СРСР по Івано-Франківській області, 1944–1966 рр.), оп. 1, спр. 5, 146 арк.
3. До Світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. – Львів, 2012. – 79 с.
4. Інтерв'ю з п. Василюю Періг від 20.03.1994, м. Бучач. Інтерв'юер: Ярослав Стоцький // Архів Інституту Історії Церкви (далі – АІЦ), П-1-1-301, 22 с.
5. Інтерв'ю з п. Володимирою Кандюк від 30.11.1993, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Наталія Павликівська // АІЦ, П-1-1-360, 27 с.
6. Інтерв'ю з о. Зиновієм Гончариком від 26.11.1993, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Ярослав Стоцький // АІЦ, П-1-1-238, 38 с.
7. Інтерв'ю з о. Миколою Сімкайлом від 26.08.2000. Інтерв'юер: А. Кузик // АІЦ, П-1-1-1160, 19 с.
8. Інтерв'ю з о. Михайлом Косилом від 12.10.1999, м. Яремче, Надвірнянський район, Івано-Франківська область. Інтерв'юер: Віктор Чуляк // АІЦ, П-1-1-1026, 19 с.

9. Інтерв'ю з о. Романом (Андрієм) Кияком від 26.11.1993, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Борис Гудзяк // АПЦ, 30 с.
10. Інтерв'ю з о. Романом Остап'яком від 02.06.1995, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Наталія Павликівська // АПЦ, П-1-1-518, 24 с.
11. Інтерв'ю з п. Теофілом Підлисецьким від 04.04.1993, м. Львів. Інтерв'юер: Стефанія Смолюк // АПЦ, П-1-1-139.5, 11 с.
12. Літургія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%8F>.
13. Літургія підпільної Церкви: збірник. Спомини. Статті. Інтерв'ю. Фотоматеріали / за ред. Івана Говери. – Тернопіль: Джура, 2014. – 208 с.
14. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / Василь Марчук. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.
15. Стоцький Я. Українська Греко-католицька церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.) / Ярослав Стоцький. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 432 с.

Ivanna HAVRYSH

**THE PASTORAL ACTIVITY
OF THE GREEK CATHOLIC CLERGY OF THE STANISLAVIV'S
DIOCESE IN THE «CATACOMBS PERIOD»**

The pastoral care, or the concern for the salvation of the souls of believers, is the basis of the church, its main activity. In the article (on the basis of archival and historiographical materials) the pastoral activity of the clergy of The Stanislaviv's Diocese of the UGCC in the «catacombs period» is considered. Special attention is devoted to illegal conducting of religious rituals and divine services of Greek Catholic.

Keywords: *The Diocese of Stanislaviv, priest, The Underground, Greek Catholics, pastoral activity.*